

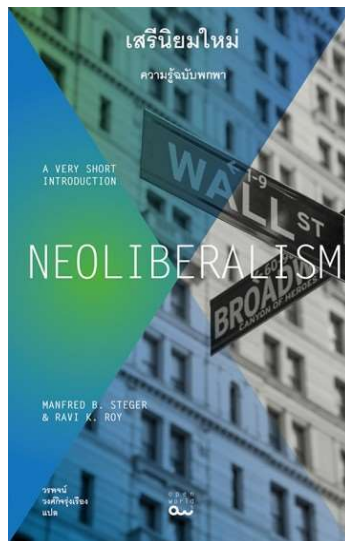
บทความปริทัศน์หนังสือ

เสรีนิยมใหม่ : ความรู้ฉบับพกพา

จिरายู เล็กกระโทก

นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Email: jirayu_l@kkumail.com

ภาพประกอบจากอินเทอร์เน็ต

เสรีนิยมใหม่ : ความรู้ฉบับพกพา

ผู้เขียน Manfred B. Steger และ Ravi K. Roy

ผู้แปล วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง

พิมพ์ครั้งแรก มีนาคม 2559

จำนวน 246 หน้า ราคา 260 บาท

สำนักพิมพ์ โอเพ่นเวิลด์ส

ISBN 978-616-7885-31-5

“เสรีนิยมใหม่ : ความรู้ฉบับพกพา” เป็นหนังสือที่น่าเสนอจุดกำเนิด วิวัฒนาการ แนวคิดหลัก และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนโลกนับแต่ระบบเสรีนิยมใหม่ได้ถือกำเนิดขึ้นเป็นเวลากว่าสามทศวรรษ ซึ่งผู้นำของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้นำอุดมการณ์นี้ไปปรับใช้ในการบริหารประเทศผ่านการกำหนดและดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี เศรษฐกิจเติบโต เอกชนมีอิสระในการดำเนินธุรกิจ ลดการแทรกแซงจากรัฐ แต่กระนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เสรีนิยมใหม่ได้สร้างปรากฏการณ์ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ จนกระทั่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ความน่าเชื่อถือของเสรีนิยมใหม่ก็เริ่มลดลง เนื่องจากวิกฤตการณ์ทางการเงินและปัจจัยอื่น ๆ หนังสือเล่มนี้จึงพยายามค้นหาคำตอบว่า แท้จริงแล้วเสรีนิยมใหม่ส่งผลกระทบอย่างไรต่อโลกใบนี้

ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2561)

หนังสือเรื่อง เสรีนิยมใหม่ : ความรู้ฉบับพกพา

หนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วย 6 บท โดยมีสาระสำคัญคือ เสรีนิยมใหม่มีรูปแบบ วิธีการ ในสามมิตินั้นคือ อุดมการณ์ (ที่ถูกกำหนดโดยอภิชนที่ทรงอำนาจในโลก) วิธีการอภิบาล (การปกครองชีวญาณ) และชุดนโยบาย (ให้ความสำคัญกับตลาดเสรีและธุรกิจเอกชน) ต่อมาระบบเสรีนิยมใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรจนเกิดเป็นเรแกนโนมิกส์และลัทธิแธตเชอร์ ทั้งสองอุดมการณ์ได้ต่อต้านแนวคิดของสำนักเคนส์ และดำเนินการตามแนวทางของตนเอง แต่ทั้งคู่ต่างใช้สูตรเสรีนิยมเดียวกันคือ D-L-A ซึ่งเป็นการผ่อนปรนกฎเกณฑ์ การเปิดเสรี และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ซึ่งถือว่าเป็นคลื่นลูกแรก เมื่อเข้าสู่คลื่นลูกที่สอง ในช่วงของบิลคลินตัน และโบนีแบลร์ ได้นำแนวคิดเสรีนิยมใหม่ไปปรับใช้โดยการเน้นความรับผิดชอบต่อสังคมและความเป็นชุมชน ในขณะที่เดียวกันลัทธิเสรีนิยมใหม่ก็ใช้ประโยชน์ไอเอ็มเอฟและธนาคารโลก ในการเผยแพร่ “ฉันทมติวอชิงตัน” ไปทั่วโลก เพื่อขับเคลื่อนการค้าระหว่างประเทศ และสร้างข้อตกลงการค้าเสรีต่าง ๆ จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ โลกในปี 2008-2009 เสรีนิยมใหม่ก็ถูกท้าทายมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งมีการหาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ตาม เสรีนิยมใหม่ในรูปแบบตลาดเสรีก็ยังคงมีอยู่ และลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่เป็นคลื่นลูกที่สาม ซึ่งจะสิ้นสุดชั่วเท่าสองลูกแรก ทั้งนี้ข้อตกลงใหม่ระดับโลกที่สร้างจากแนวคิดสำนักเคนส์ มีแนวโน้มที่อาจจะเกิดขึ้นในช่วง ทศวรรษที่สองของศตวรรษที่ 21 ก็เป็นไปได้

ประเด็นวิจารณ์

ลักษณะโดยทั่วไปและการเรียบเรียงเนื้อหาในเล่ม หน้าปกหนังสือสวยงามทันสมัย รูปเล่มมีขนาดเล็ก และพกพาได้สะดวก เนื้อหาข้อมูลสนับสนุนที่น่าเชื่อถือ ผู้เขียนมีวิธีการเขียนที่ใช้ภาษาทางวิชาการที่มีคุณภาพ แต่เมื่อมีการนำมาแปลเป็นภาษาไทย ทำให้เนื้อหาของหนังสือค่อนข้างเข้าใจยาก ผู้อ่านที่เป็นบุคคลธรรมดาทั่วไป อาจจะยังไม่เข้าใจเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้งชัดเจน แต่กระนั้น ผู้แปลก็มีความพยายามที่จะสื่อความหมายของผู้เขียนออกมาได้อย่างเต็มที่ ทั้งยังมีการใช้คำเปรียบเปรยได้ดี เช่น “การค้าเสรีทางเศรษฐกิจแห่งทศวรรษ 1990” ซึ่งเป็น ทศวรรษแห่งความรู้โรจน์ทางเศรษฐกิจในสมัยคลินตันและแบลร์ เป็นต้น สำหรับองค์ประกอบของหนังสือ มีการเพิ่มสารบัญภาพประกอบ สารบัญแผนภาพและตาราง และสารบัญแผนที่ ซึ่งสามารถสืบค้นได้อย่างสะดวก รวดเร็ว ในส่วนของคำนำผู้เขียนได้กล่าวขอบคุณสถาบันต่าง ๆ และบุคคลต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการแต่ง หนังสือของผู้เขียน จึงทำให้ผู้อ่านเกิดความน่าเชื่อถือในเนื้อหามากขึ้น สำหรับเนื้อหาการแบ่งหัวข้อเรื่องในแต่ละ บทและที่สำคัญมีการเชื่อมความสัมพันธ์ในแต่ละบท ได้อย่างชัดเจนและน่าติดตาม มีการระบุแหล่งที่มาของข้อมูล ได้กล่องข้อความที่ใช้ขยายเนื้อหาของความหมายคำสำคัญและปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยท้ายบททุกบทมีการสรุป เนื้อเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมของเนื้อหาได้มากขึ้น มีการใช้วิธีการอ้างอิงที่แตกต่างจากหนังสือเล่มอื่นตรง ที่ ไม่ใช้การอ้างอิงแบบภาพรวมทั้งเล่ม แต่เป็นการแนะนำหนังสือหรือแหล่งข้อมูลเพิ่มเติมให้ผู้อ่านไปติดตามโดย แบ่งตามบทต่าง ๆ ทั้ง 6 บท ซึ่งท้ายเล่มยังมีประวัติของผู้เขียน และประวัติผู้แปลอีกด้วย

ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2561)

สิ่งที่เป็นข้อดีของหนังสือเล่มนี้ คือ

หนึ่ง ผู้เขียนมีการกล่าวนำและเชื่อมโยงเนื้อหาไปยังบทต่อไปได้อย่างน่าสนใจและชวนติดตามทำให้ผู้อ่านมองภาพออกและเข้าใจจุดประสงค์ที่ผู้เขียนต้องการที่จะสื่อ เช่น ในบทที่หนึ่งผู้เขียนได้กล่าวนำเพื่อเข้าสู่บทที่สอง โดยใช้ประโยคที่ว่า “เราจะเริ่มต้นเดินทางผ่านภูมิทัศน์ของเสรีนิยมใหม่ในครั้งนี้อยู่ด้วยการสำรวจเสรีนิยมใหม่ในรูปแบบที่เคยตัวก่อนใครและน่าตื่นตาตื่นใจที่สุด นั่นคือ เรแกนโนมิกส์ และลัทธิ แอตเชอร์” นอกจากนี้ ในบทที่หนึ่งผู้เขียนได้กล่าวทบทวนทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่ช่วยขับเคลื่อนลัทธิเสรีนิยมใหม่ ก่อนที่จะเชื่อมโยงพลวัตของเสรีนิยมไปยังเนื้อหาบทต่าง ๆ อีกด้วย

สอง ผู้เขียนได้ขยายความในกล่องข้อความ เกี่ยวกับคำศัพท์เฉพาะหรือศัพท์เทคนิคเกี่ยวกับลัทธิเสรีนิยมใหม่ คำศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นประเด็นสำคัญ ซึ่งทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจบริบทของเนื้อหาได้มากยิ่งขึ้นพร้อมทั้งได้ความรู้อื่น ๆ เพิ่มเติมและสามารถนำไปต่อยอดองค์ความรู้ได้ เช่น การอธิบายเกี่ยวกับ เศรษฐศาสตร์มหภาคสำนักเคนส์ ลัทธิอิสริณิยม ฉันทมติอสังขัต “บีกแบง” ของลอนดอน ลัทธิเสรีนิยมใหม่และลัทธิอนุรักษนิยมใหม่ ลัทธิคุ้มครองการค้าและลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ลัทธิสถาบันนิยมแบบเสรีนิยมใหม่ หลักคิดของแบลร์ เป็นต้น

สาม มีการเปรียบเทียบเนื้อหาของลัทธิต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน เข้าใจง่ายและทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพรวมของเนื้อหา โดยเฉพาะในบทที่สองผู้เขียนได้สร้างตารางเปรียบเทียบข้อเหมือนและแตกต่างระหว่างความเชื่อและนโยบายของเรแกนโนมิกส์และลัทธิแอตเชอร์ ซึ่งเป็นเสรีนิยมใหม่แบบเศรษฐศาสตร์ด้านอุปทานและแบบการเงินนิยม ทั้งนี้ ยังมีการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของทั้งสองแนวคิดแฝงอยู่ในเนื้อหา พร้อมทั้งมีข้อมูลสนับสนุนประเด็นเหล่านี้ด้วย จึงทำให้ผู้อ่านเกิดข้อคิดและพิจารณามุมมองของแต่ละแนวคิดได้เป็นอย่างดี เช่น ทั้งสองมีการใช้นโยบายการโอนที่ดินให้กับเอกชน หรือการไม่นิยมรัฐบาลบราซิลขนาดใหญ่ ลัทธิแอตเชอร์ไม่ชอบแนวคิดการกระจายอำนาจ เป็นต้น

สี่ ผู้เขียนสามารถนำปรากฏการณ์ของเรแกนโนมิกส์และลัทธิแอตเชอร์มาสื่อให้เห็นถึงความย้อนแย้งในการกำหนดและดำเนินการตามนโยบายของทั้งสองแนวคิด ทำให้ผู้อ่านมองเห็นปรากฏการณ์ในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยมีการแสดงให้เห็นว่า เรแกนโนมิกส์และลัทธิแอตเชอร์ต่างยึดแนวคิดเสรีนิยมเป็นหลักแต่ก็มักก็ทำตรงข้ามกับเสรีนิยม ซึ่งถือว่าเป็นสีสนของหนังสือและทำให้ผู้อ่านฉุฉิด เช่น เรแกนและแอตเชอร์ได้ดำเนินกิจการด้านต่างประเทศตามแนวทางอนุรักษนิยมใหม่ ซึ่งขัดแย้งกับวิสัยทัศน์แบบเสรีนิยมใหม่ที่ต้องการสร้างตลาดเสรีหนึ่งเดียวในระดับโลก, แอตเชอร์ใช้วิธีการทางทหารในสงครามหมู่เกาะฟอล์กแลนด์ตามแนวทางอนุรักษนิยมใหม่ ซึ่งควรจะใช้กระบวนการทางการทูตตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ นอกจากนี้ ผู้นำทั้งสองต่างส่งเสริมให้ลดบทบาทภาครัฐ แต่แผนงานเศรษฐกิจของผู้นำทั้งสองต่างต้องพึ่งพาพลังจากรัฐในการปฏิรูปรัฐบาลระดับท้องถิ่นและภูมิภาค เป็นต้น

ห้า ผู้เขียนสามารถนำเสนอให้เห็นถึงด้านดีและด้านเสียของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยึดตามลัทธิเสรีนิยมใหม่ ดังจะเห็นได้จากกลุ่มประเทศอเมริกาใต้กับแอฟริกา โดยเฉพาะประเทศกานาและเม็กซิโก ประสบ

ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2561)

ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากระบบตลาดเสรีทำให้ผู้ที่ได้รับประโยชน์ที่แท้จริงคือนายทุนรายใหญ่

สิ่งที่เป็ข้อเสียหรือข้อบกพร่องของหนังสือเล่มนี้ คือ

การแปลบทความของหนังสือเล่มนี้ค่อนข้างเข้าใจยาก ทำให้ผู้อ่านไม่สามารถอ่านบทความได้อย่างลื่นไหล จึงต้องพยายามทำความเข้าใจความหมายที่ผู้เขียนต้องการสื่อ โดยเฉพาะเนื้อหาของบทที่หนึ่ง และในด้านการทบทวนทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ผู้อ่านไม่สามารถจับต้นชนปลายเรื่องราวได้ อีกทั้งการแปลคำศัพท์เทคนิคผู้แปลไม่ขยายความคำศัพท์นั้นๆ จึงทำให้ผู้อ่านไม่เข้าใจความหมายของคำนั้น ๆ เช่น คำว่าประโยชน์โพดผล ข้อตกลงมารีราธิ ความสัมพันธ์แบบปัตตานิยม (paternalistic) เป็นต้น

นอกจากนี้ ในบริบทของการใช้คำเปรียบเปรยในบางจุดของเนื้อหา ผู้แปล แปลความหมายตรงตัวหรือใช้คำศัพท์เทคนิค และมีการอธิบาย ขยายความน้อยเกินไปทำให้ผู้อ่านไม่เข้าใจความหมายของคำนั้น ๆ อย่างชัดเจน เช่น “เต็ง เสี่ยวผิง กลายเป็นสวาทาปนิภูมิผู้มีใครคิดฝันในหมูนักเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งเดวิด ฮาร์วีย์ เรียกว่าลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะแบบจีน” ผู้อ่านมีความสงสัยคำว่า “สวาทาปนิภูมิ” สื่อถึงอะไร

ข้อคิดเห็นของผู้อ่านต่อหนังสือเล่มนี้ คือ

หนึ่ง ผู้อ่านไม่เห็นด้วยกับนโยบายของโทนี แบลร์ ตามที่ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลในบทที่สาม โดยนายแบลร์ได้ใช้นโยบายลดอัตราภาษีให้ผู้มีรายได้สูงและภาคธุรกิจเป็นการเพิ่มแรงจูงใจให้แก่กลุ่มทุนตามทฤษฎี “กฎทองคำ” เพื่อใช้ป้องกันการการกั๊ยมากเกินไป (หน้า 130) เนื่องจากผู้เขียนมองว่า หากนำมาเปรียบเทียบกับบริบทของประเทศไทยจะเป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับผู้มีรายได้สูงแต่คนจนกลับไม่ได้รับประโยชน์จากนโยบายดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับบทความเรื่อง “ช่วยชาติ ช่วย (เฉพาะ) คนรวย” โดย ดร. เชิดชัย ชันธะนภา (2559) ซึ่งมีความเห็นว่า นโยบายการลดหย่อนภาษีทำให้ประเทศได้รับความเสียหายทางเศรษฐกิจและคนจนไม่ได้รับประโยชน์

สอง ผู้เขียนควรมีการสร้างตารางเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างแนวคิดของคลินตันและแบลร์ โดยแยกตามประเด็นนโยบายหรือความเชื่อที่น่าสนใจ ดังเช่นตารางเปรียบเทียบของเรแกน-โนมิกส์และลัทธิแธตเชอร์ (หน้า 58) เพื่อทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจเนื้อหาและเข้าใจภาพรวมของเรื่องดังกล่าว พร้อมทั้งสามารถวิเคราะห์จุดเด่นของแนวคิดทั้งสองได้ นอกจากนี้ ในบทที่สี่ผู้เขียนควรที่จะสร้างตารางสรุปเปรียบเทียบนโยบายของแต่ละประเทศตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ เพื่อผู้อ่านมีความเข้าใจง่ายขึ้น

สาม ผู้อ่านเห็นด้วยตามที่ผู้เขียนนำเสนอเกี่ยวกับภาพอึกมูมของเสรีนิยมใหม่ ที่ส่งผลกระทบในด้านลบต่อหลายประเทศ โดยผู้เขียนแสดงให้เห็นว่าลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นสิ่งที่ประเทศมหาอำนาจใช้เป็นเครื่องมือให้แต่ละประเทศเปิดการค้าเสรีที่เน้นแต่การผลกำไร ทั้งยังสร้างความเหลื่อมล้ำที่เพิ่มมากขึ้นซึ่งประชาชนบางส่วนเชื่อว่าเกิดจากการออกแบบของ IMF และธนาคารโลก เช่น การลุกฮือขึ้นของกองกำลังปลดแอกแห่งชาติปาติสตาเพื่อต่อต้านฉันทมติของจี 20 หรือวิกฤตการเงินเอเชียในปี 1997 – 1998 ซึ่งตามมาด้วยการล่มสลายทางเศรษฐกิจในรัสเซียและบราซิล เหตุการณ์ก่อการร้ายที่สหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ที่ผู้ก่อการร้ายพยายามแสดงออกต่อสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยม เป็นต้น

ประโยชน์ที่ได้รับจากหนังสือเล่มนี้ คือ

หนึ่ง สามารถนำรูปแบบการอภิบาลของแนวทางเสรีนิยมใหม่ไปปรับใช้กับนโยบายของรัฐได้ โดยเฉพาะการมุ่งเน้นการกระจายอำนาจ การยึดประโยชน์สาธารณะด้วยการยกระดับบทบาทภาคประชาสังคมและเสริมสร้างความยุติธรรมทางสังคม นอกจากนี้ ยังสามารถนำเอาประสบการณ์ที่ประเทศต่าง ๆ ได้พบเจอมาเป็นบทเรียน เพื่อปรับใช้ในการดำเนินนโยบายของรัฐบาลไทย เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจต่าง เช่น น้ำมันไหม้ หิน สิ่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังของประเทศอินเดีย ได้มองวิกฤตการณ์คลังเป็นโอกาสที่จะสร้างอินเดียใหม่ โดยเสนอว่าให้เลิกใช้ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจของเนห์รู โดยสร้างจากตลาดแรงงานขนาดใหญ่ที่มีราคาถูก ผู้ประกอบวิชาชีพที่มีการศึกษา และทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาจากจุดแข็งที่มีอยู่เพื่อเอาชนะวิกฤตที่เกิดขึ้น

สอง สามารถนำบทเรียนจากปรากฏการณ์ของระบบเสรีนิยมใหม่ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมของประเทศต่าง ๆ มาปรับใช้กับประเทศไทย เพื่อประกอบการกำหนดหรือดำเนินนโยบายให้มีความสมดุลต่อการพัฒนาประเทศ เช่น การประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปสวัสดิการของคลื่นต้นที่พยายามส่งเสริมให้ประชาชนทำงานเพื่อแลกกับความช่วยเหลือจากรัฐ

สาม สามารถนำไปต่อยอดเป็นวิทยานิพนธ์หรือการศึกษาอิสระได้ อาทิเช่น กรณีศึกษาการดำเนินนโยบายของรัฐบาลหลังจากเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี 2540 ในประเทศไทย โดยศึกษาบทบาทของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจ หรือผลที่ได้รับจากการนำลัทธิเสรีนิยมใหม่มาใช้ฟื้นฟูเศรษฐกิจ กรณีศึกษาการบริหารประเทศของรัฐบาลทหารยุค คสช. กับลัทธิเสรีนิยมใหม่ โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายของรัฐบาลกับลัทธิเสรีนิยมใหม่ และศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อนโยบายด้านเศรษฐกิจของรัฐบาล, กรณีศึกษาลัทธิเสรีนิยมใหม่และการพัฒนาในเอเชีย โดยศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียส่งผลกับประเทศไทยอย่างไรและเปรียบเทียบปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเอเชียกับประเทศไทยจากช่วงเวลาเดียวกัน การศึกษาวิกฤตของลัทธิเสรีนิยมใหม่ในช่วงทศวรรษ 2000 ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างไร, การศึกษาเกี่ยวกับตลาดเสรีในประเทศไทยมีลักษณะเช่นใด การศึกษารัฐวิสาหกิจของประเทศไทยในปัจจุบันที่เกิดจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ เป็นต้น ทั้งนี้ยังสามารถนำข้อมูลจากหนังสือไปใช้อ้างอิงในงานวิจัยได้อีกด้วย

นับว่า หนังสือเล่มนี้สามารถนำเสนอเนื้อหาทั้ง 6 บท บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของผู้เขียนได้เป็นอย่างดี ผู้อ่านมีความรู้ ความเข้าใจในพลวัตของลัทธิเสรีนิยมใหม่ ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่อยู่ใกล้ตัวแต่เป็นสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวัน ต้องเตรียมพร้อมในการปรับตัวกับสิ่งที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต และยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีอีกด้วย ดังนั้น การเรียนรู้ปรากฏการณ์จากหนังสือเล่มนี้ จึงช่วยให้เข้าใจบริบทของสังคมโลก และสังคมไทยผ่านการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล

เอกสารอ้างอิง

Steger, M. B. & Roy, R. K. (2016). *เสรีนิยมใหม่ ความรู้ฉบับพกพา*. (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, ผู้แปล).

กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์.